

คำนำสำนักพิมพ์

ท่านผู้อ่านที่ติดตามผลงานของ ส. พลายน้อย อยู่แล้ว คงทราบดีว่านักเขียนผู้นี้ท่านเป็นชาวกรุงเก่าหรือชาวอยุธยา มีชีวิตผูกพันกับสายน้ำเนื่องจากเกิดในเรือ อยู่อาศัยในเรือนับเป็นเวลานาน

ความเป็นผู้มีประสบการณ์ตรง ช่างสังเกต จดจำ ทำให้เรื่องราวที่ถ่ายทอดออกมาเต็มไปด้วยรายละเอียดน่าสนใจ นอกจากนี้ด้วยความเป็นนักอ่านที่สนใจเรื่องประวัติศาสตร์และตำนานทั้งของไทยและต่างประเทศ ยังทำให้งานของ ส. พลายน้อย นั้นมีการสอดแทรกเรื่องเล่าและเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยเข้าไปตลอดเรื่อง เป็นหนังสือที่มีชีวิตชีวา

เรื่องราวชีวิตกับสายน้ำแรงที่เกี่ยวกับเรื่อนั้นพูดถึงไปแล้วในเกิดในเรือ ส่วน ชีวิตตามคลอง เล่มนี้ จะว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับแม่น้ำลำคลองเป็นสำคัญ เช่น การขุดคลอง การเรียกชื่อคลอง สะพานข้ามคูคลองที่สำคัญต่างๆ

อนึ่ง นอกจากต้นฉบับอันเรียบร้อยครบถ้วนจากนักเขียนแล้ว ภาพประกอบก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาชัดเจนถูกต้อง ทางสำนักพิมพ์จึงขอขอบคุณสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และคุณนก ขาวมาลา แห่งพิพิธภัณฑ์เรือไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ให้ความอนุเคราะห์ภาพประกอบ รวมถึงขอขอบคุณช่างชาว ชัยวัฒน์ กวางทอง ช่างซ่อมเรือผู้กรุณาอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับเรือแบบต่างๆ อุปกรณ์ และการซ่อมแซมเรือในสถานที่จริงมา ณ ที่นี้ด้วย

พิมพ์คำนำสำนักพิมพ์

คำนำผู้เขียน

ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยได้เปลี่ยนแปลงมาตามยุคตามสมัย ความเป็นอยู่บางอย่างกำลังจะหมดไป อย่างเช่นชีวิตความเป็นอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งในสมัยก่อนจะมีเรือพายไปมาไม่ขาด มีเรือพ่วงเรือโยงบรรทุกสินค้าไปจำหน่ายสินค้าในจังหวัดต่างๆ ที่อยู่ริมแม่น้ำ บางแห่งที่มีแพอยู่อาศัยและแพขายสินค้าต่อเนื่องกันไปตามฝั่งแม่น้ำ ทำให้แม่น้ำลำคลองมีชีวิตเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

ในปัจจุบันชีวิตความเป็นอยู่ตามแม่น้ำลำคลองเริ่มเงียบเหงา เพราะแม่น้ำลำคลองไม่ใช่วางสัญจรไปมาเหมือนอย่างแต่ก่อน การใช้รถใช้ถนนได้รับความนิยมมากกว่าเพราะรวดเร็ว และในขณะที่ทุกหนทุกแห่งมุ่งแต่จะตัดถนนนั้นเอง ก็ลืมนึกถึงความสำคัญของแม่น้ำลำคลอง ซึ่งไม่เพียงแต่ให้ประโยชน์ทางคมนาคมเท่านั้น ยังได้ให้ประโยชน์หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์มาแต่โบราณกาล ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของแม่น้ำลำคลองก็คือน้ำ เมื่อแม่น้ำลำคลองถูกปล่อยปละละเลยก็ตื้นเขินไปปล่อยให้เกิดปรก น้ำเสีย แม้แต่ปลาที่อาศัยอยู่ไม่ได้ เป็นการทำลายทรัพยากรทางอ้อมอีกอย่างหนึ่ง

หนังสือเล่มนี้ได้รวมบทความที่เขียนไว้ในวารสารต่างๆ แต่มีจุดประสงค์ตรงกันคือเขียนขึ้นเพื่อให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในอดีตว่าเป็นอย่างไร และได้เปลี่ยนแปลงมาอย่างไรจนถึงปัจจุบัน เป็นการบันทึกภาพของสังคมไทยอีกด้านหนึ่ง ซึ่งต่อไปคงจะหมดไป หวังว่าหนังสือนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เคยมีชีวิตอยู่ตามคลองบ้างตามสมควร

น. พนายห้อย

สารบัญ

๑. กลุ่มเจ้าพระยา	๗
๒. ธรรมชาติของแม่น้ำ	๒๓
๓. เมืองต้นกำเนิดแม่น้ำเจ้าพระยา	๓๕
๔. เวนิสตะวันออก	๔๗
๕. คลองเก่าในบางกอก	๖๗
๖. คลองเก่าในบางกอก (ต่อ)	๘๗
๗. คลองเก่าในบางกอก (ต่อ)	๑๐๑
๘. ตลาดน้ำคลองผดุงกรุงเกษม	๑๑๗
๙. เรื่องเล่าชาวเรือ	๑๓๗
๑๐. ชีวิตชาวแพ	๑๔๗
๑๑. ตลาดเรือตลาดน้ำ	๑๖๕
๑๒. ชีวิตไทยในคลอง	๑๘๓
๑๓. คลองसान	๑๙๙
๑๔. คลองสาทร	๒๒๕
๑๕. แสนแสง บางกะปิ	๒๓๑
๑๖. น้ำในวิถีชีวิตของคนไทย	๒๕๑
ดัชนีค้นคำ	๒๖๖

“หนังสือและการอ่านคือชุมพลแห่งความคิดสร้างสรรค์”

| ๑ |

ลุ่มเจ้าพระยา

“ในเวลานั้น พระเจ้าแผ่นดินเมืองนครสวรรค์เสด็จสวรรคต ไม่มีเชื้อพระวงศ์ที่จะครองราชสมบัติสืบแทนต่อไป เมื่อหนุมไ้จ้าวดำมาถึง ผู้คนทั้งปวงได้ทราบกิตติศัพท์ต่างพากันกลัวเกรงกำลังความสามารถ บรรดาขุนนางข้าราชการจึงพร้อมใจกันเชิญหนุมผู้ทรงพลั้งขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เอลิมพระนามว่า **พญาโคตรตะบอง**”

เด็กนักเรียนรุ่นเก่า กำหนดเอาเท่าอายุผู้เขียนก็เกินกว่า ๘๗ ปี มาแล้ว ต้องเรียนวิชาภูมิศาสตร์ วาดแผนที่ประเทศไทยได้ รู้จักแม่น้ำสำคัญ ๔ สายคือ ปิง วัง ยม น่าน ซึ่งไหลมารวมตัวกันที่ปากน้ำโพ หรือตามปากชาวบ้านเคยเรียกกันว่า “ปากน้ำโผล่” เพราะแม่น้ำทั้ง ๔ สายมาโผล่ที่นั่น แต่ท่านผู้รู้อธิบายว่าที่เรียกปากน้ำโพเพราะแต่เดิมมีต้นไม้โพธิ์ที่ปากแม่น้ำ โบราณว่าเป็นเรื่องอจินไตย ไม่ควรคิด ปวดหัวเปล่าๆ ฟังไว้เป็นความรู้เท่านั้น

แม่น้ำทั้ง ๔ สายนั้น ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนขึ้นอีกหน่อยก็ต้องว่าแม่น้ำแควปิงกับแม่น้ำแคววังไหลมาบรรจบกันที่จังหวัดตาก แล้วรวมตัวไหลผ่านจังหวัดนครสวรรค์ มาบรรจบกับแม่น้ำแควใหญ่ที่ตำบลปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ (แม่น้ำแควใหญ่ก็คือแควยมกับแควน่าน ซึ่งไหลผ่านจังหวัดน่าน แพร่ อุตรดิตถ์ สุโขทัย พิษณุโลก มารวมตัวกันที่ตำบลเกยไชย จังหวัดพิจิตร) สรุปได้ว่าที่แม่น้ำทั้ง ๔ สายมาโผล่ นั่นคือต้นแม่น้ำเจ้าพระยา

ตลาดปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์
(ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

กล่าวกันว่าแต่เดิมเมืองปากน้ำโพหรือนครสวรรค์เรียกกันว่า **“เมืองพระบาง”** สร้างมาแต่ครั้งสุโขทัย มีชื่อปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า “เมืองห้วนอน รอดคนที พระบาง” (เมืองห้วนอน คือทิศใต้ของสุโขทัย) เมืองเดิมอยู่บริเวณเชิงเขาขาดลงมาจากวัดหัวเมือง (วัดนครสวรรค์) และว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า **“นครพังกา”** เป็นเมืองหน้าด่าน

ชื่อเมืองพระบางจะเลือนหายไปหรืออย่างไรไม่รู้ ในประวัติจังหวัดนครสวรรค์ที่พิมพ์ครั้งฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ จึงเล่าแปลกออกไปว่า เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๑ มีผู้กราบทูลว่าผีหรือเทวดาที่รักษาพระบางกับพระแก้วมรกตนั้นไม่ถูกกัน ถ้ารวมอยู่ในเมืองเดียวกันแล้วจะทำให้เกิดความเดือดร้อนรุ่มววย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ จึงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบางกลับไปไว้เมืองเวียงจันทร์ แต่ในระหว่างทางมีเหตุให้ต้องหยุดพักที่ตำบลอันเป็นที่ตั้งจังหวัดนครสวรรค์ จึงได้เรียกตำบลนั้นว่า **“เมืองพระบาง”** เรื่องนี้ไม่พบหลักฐานอื่น จะเป็นเพียงความเข้าใจของผู้เขียนประวัติหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ เล่าพอให้ทราบว่าเคยเชื่อกันมาอย่างนั้น ท่านผู้อ่านจะได้ไม่ตำหนิว่าเขียนไม่หมด

กล่าวกันอีกอย่างหนึ่งว่า เมืองปากน้ำโพมีชื่อเรียกว่า **“เมืองซอนตะวัน”** เพราะตัวเมืองตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองหันหน้าสู่แม่น้ำทางทิศตะวันออก เมื่อตะวันขึ้นเหนือขอบฟ้า แสงตะวันจึงซอนเข้าหน้าเมือง ชื่อนี้ไม่ทราบว่าเรียกกันสมัยใด อาจเรียกกันเฉพาะถิ่นก็ได้

เมืองนครสวรรค์มีการทำป่าไม้มาแต่โบราณ ในตำนานเก่าเล่า

ถึงคณะตัดไม้คณะหนึ่งที่เข้าไปในป่า ได้มอบหมายให้ชายคนหนึ่งเป็นคน
หุงข้าวไว้เลี้ยงคนตัดไม้ ชายคนนั้นก็จัดแจงหุงข้าว แต่พอหม้อข้าวเดือด
หาทัพพืมาคนข้าวไม่ทัน เห็นไม้จิ้มฟันที่นอนหนึ่งก็คว้าเอามาคนในหม้อข้าว
ปรากฏว่าข้าวทั้งหม้อกลายเป็นสีดำทั้งหมด พวกตัดไม้กลับมาจะกินข้าว
เห็นข้าวสีดำดูสกปรกก็โกรธ พวกเขาคิดว่าคนหุงข้าวและไม่ยอมกิน

พอคร่ำจำเริญได้ฟังเขาด่าก็ไม่ว่าอะไร เมื่อไม่มีคนกินก็กิน
เสียเองและกินจนหมดหม้อ กินแล้วรู้สึกว่าร่างกายมีกำลังแข็งแรงมากขึ้น
จึงลองเหี่ยวต้นยางให้ไหม้ลงมา ต้นยางก็โอนอ่อนราบกับต้นอื่น พวก
ตัดไม้เห็นเช่นนั้นก็แปลกใจ พวกเขาก็กู้หาเหตุผล ได้ความว่าเป็นเรื่อง
เกิดจากข้าวดำทำให้เกิดพลังมีกำลังดังช้างสาร พอทราบเช่นนั้นต่างก็
หาकिनบ้างแต่ข้าวหมดเสียแล้ว ครั้นจะหุงใหม่ก็หาจิ้มฟันที่นอนนั้นไม่พบ
ตกลงคนหุงข้าวกินข้าวดำมีกำลังมากอยู่คนเดียว สามารถลากซุงได้
ข้างละต้นอย่างสบาย

ชายหนุ่มที่เป็นคนครัวของคนตัดไม้ในป่าเมืองนครสวรรค์
คนนั้นจะมีชื่อเสียงเสียงอะไรไม่ปรากฏ ได้สำแดงพลังกำลังจับไม้ซุงไม้เสา
ขนาดใหญ่ขวางจากป่าลงมาที่แม่น้ำเจ้าพระยา ปล่อยให้คนอื่นๆ นั่งมอง
ท่าตาปริบๆ นึกอัศจรรย์ในความแข็งแรงของคนครัว และในที่สุดก็
พร้อมใจกันยกย่องหนุ่มผู้ทรงพลัง ให้เป็นหัวหน้าคุ้มแพซุงล่องมาয়
เมืองนครสวรรค์

ในเวลานั้นพระเจ้าแผ่นดินเมืองนครสวรรค์เสด็จสวรรคต
ไม่มีเชื้อพระวงศ์ที่จะครองราชสมบัติสืบแทนต่อไป เมื่อหนุ่มไม้จิ้มฟันมาถึง
ผู้คนทั้งปวงได้ทราบก็ติดคัพพัฑ์ต่างพากันกลัวเกรงกำลังความสามารถ

บรรดาขุนนางข้าราชการจึงพร้อมใจกันเชิญ
หนุ่มผู้ทรงพลังขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เกลิม
พระนามว่า **พญาโคตรตะบอง** เพราะคหาหรือ
ตะบองของท้าวเธอเป็นเหล็กโตเท่าลำตาล
นับเป็นโคตรของตะบองโดยแท้

พญาโคตรตะบองเคยตรัสกับพวก
มุขอำมาตย์เสนาข้าราชการอยู่เสมอว่า “ไม่มี
มนุษย์คนใดที่จะมาต่อกรกับเราได้ เราไม่กลัว
มนุษย์เดินดิน ยกไว้แต่มนุษย์ที่เหาะมาทาง
อากาศเท่านั้น เราจึงจะกลัว”

ในที่สุดมนุษย์ที่พญาโคตรตะบอง
กลัวก็มาเกิด ในครั้งนั้นปรากฏว่ามีแผ่นดินไหว
อย่างผิดสังเกต พญาโคตรตะบองได้ให้โหร
ทำนาย โหรก็พยากรณ์ถวายเป็นว่า บัดนี้ผู้มีบุญ
มาบังเกิดอยู่ในครรภ์มารดาแล้ว พญาโคตร-
ตะบองมีความกลัว ก็คิดจะกำจัดผู้มีบุญเสีย
แต่ต้นมือ ตรัสสั่งให้จับสตรีมีครรภ์มาประหาร
ชีวิตให้หมด แต่มีอยู่รายหนึ่งรอดไปได้และ
คลอดลูกออกมาเป็นผู้ชาย คราวนี้แผ่นดินไหว
อีก พญาโคตรตะบองถามโหรว่าเกิดอะไรขึ้น
โหรก็ทูลว่าเด็กมีบุญคนนั้นคลอดออกมาแล้ว

พญาโคตรตะบองผู้โหดร้ายจึงสั่งให้

จับเด็กที่นอนเบาะมาคลอกไฟให้หมด แต่
เด็กผู้มีบุญก็หลุดรอด พ้นจากถูกไฟคลอก
ออกมาได้ ภายหลังพระอินทร์นำม้าและ
เครื่องทรงกษัตริย์มาให้ เด็กมีบุญจึงแต่งตัว
ขึ้นม้าเหาะไปยังเมืองนครสวรรค์ พญาโคตร-
ตะบองเห็นคนขี่ม้าเหาะมาก็ตกใจกลัว คิดจะ
หนีไปสร้างเมืองอยู่ใหม่ จึงขวางตะบองไปทาง
ทิศตะวันออก ตะบองเหลือตกไปถูกช้างตายถึง
ล้านตัว จึงเรียกที่นั่นว่า “**ล้านช้าง**” พญาโคตร-
ตะบองไปสร้างเมืองล้านช้าง ซึ่งต่อมาขนานนาม
ว่า “**นครศรีสัตนาคนหุต**”

เรื่องที่เล่ามาถึงจะเป็นตำนานแต่ก็มี
เค้าเรื่องจริง คือการตัดไม้ล่องแพซุงเป็นอาชีพ
เก่าแก่มีกันมานานแล้ว แต่ทำเพียงปีละครั้ง
ในฤดูน้ำ

การขนย้ายซุงจากเมืองเหนือลงมา
เมืองใต้ในสมัยโบราณมีอยู่ทางเดียว คือผูกเป็น
แพลอยมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมากจะเป็น
ฤดูน้ำเพราะน้ำเอี่ยมฝั่ง ทำให้น้ำกว้าง แพซุง
ไม่กีดขวางทางเดินเรือ แต่ถ้าเป็นฤดูแล้ง แม่น้ำ
ลำคลองจะแคบ คลองบางแห่งจึงห้ามแพซุง
เข้าไป

แพซุง (ภาพจากพิพิธภัณฑ์เรือไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)

การจัดแพซุงเท่าที่เคยเห็นและมีส่วน
เกี่ยวข้องกับอยู่ ๒ อย่าง คือ ถ้าเป็นซุงประเภท
ไม้แดง ไม้เต็ง หรือไม้ที่มีน้ำหนักมากจมน้ำ
ได้ง่าย จะต้องผูกซุงไว้กับแพไม้ไผ่เพื่อให้เป็น
ท่อนพยางซุงให้ลอยอยู่ ส่วนไม้ซุงที่เป็นพวกไม้สัก
หรือไม้ที่มีน้ำหนักเบาลอยน้ำได้ ก็ไม่ต้องใช้
แพไม้ไผ่

แพไม้ไผ่ดังกล่าว เขาจะเอาไม้ไผ่
หลายสิบลำมามัดรวมกันให้แน่น เรียกว่า
แพลูกบวบ แพซุงแพหนึ่งต้องใช้แพลูกบวบ
ประมาณ ๔-๕ แพมาเรียงขนานกัน เว้นช่องว่าง
ระหว่างแพพอให้ซุงสองต้นเรียงแทรกอยู่ได้
ที่หัวแพลูกบวบทั้งสองข้างมีไม้ขนาดเสาเข็ม
วางขวางด้านละต้น เพื่อยึดแพให้ติดกันด้วย
ลวดหรือหวาย ไม้คานนี้ยังใช้เป็นที่พักซุงด้วย

ธรรมดาซุงที่เตรียมจัดเป็นแพก็
เพื่อความสะดวกในการควบคุมไม้ซุงไม่ให้
กระจัดกระจาย เวลาลากจูงก็จะอยู่เป็นแถว
เป็นแนวไม่ไปขวางคลอง ด้วยเหตุนี้ที่หัวซุง
ทั้งสองข้างเขาจึงเจาะเป็นช่องเรียกว่า “จมูกซุง”
ใช้เป็นที่ย่อยหวายมาผูกติดกับไม้คานหัวแพ
ที่กล่าวถึงข้างต้น

คลองแห่งนี้ จะเห็นแพซุงทางซ้ายมือ และเรือบรรทุกฟืนทางขวามือ